

Mirosław Szumiło
(Lublin)

Dokumenty z moskiewskiej teczki Józefa Cyrankiewicza

Bardzo interesującym i cennym źródłem do badań nad elitą PZPR sąteczki osobowe polskich komunistów zgromadzone w byłym archiwum Kominternu, obecnie przechowywane w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historii Społeczno-Politycznej (RGASPI) w Moskwie¹. Wbrew pozorom zakres chronologiczny znajdujących się w nich dokumentów zdecydowanie wybiega poza rok 1943, czyli datę formalnego rozwiązania Kominternu. Były one bowiem dalej prowadzone i uzupełniane przez pracowników Wydziału Informacji Międzynarodowej (Otdiel Międzunarodnoj Informacji – OMI) KC WKP(b), przekształconego w grudniu 1945 r. w Wydział Polityki Zagranicznej (Otdiel Wnieszniej Politiki – OWP)². Część teczek, dotycząca takich osób, jak Edward Gierek, Mieczysław Moczar czy Piotr Jaroszewicz, jest nadal utajniona i tym samym niedostępna dla badaczy. Wśród udostępnianych akt osobowych są takżeteczki byłych działaczy PPS, którzy w grudniu 1948 r. znaleźli się w szeregach PZPR. Za szczególnie interesujące należy uznać dossier wieloletniego premiera rządu PRL Józefa Cyrankiewicza, który wciąż nie doczekał się swojej biografii naukowej³, a jego akta osobowe z dawnego archiwum KC PZPR prezentują się dość ubogo⁴.

W kominternowskich teczkach polskich komunistów gromadzono z reguły różnego rodzaju notatki, wyciągi z rozmów prowadzonych przez dyplomatów sowieckich w Polsce z działaczami partyjnymi i państwowymi, wycinki prasowe. Na ich podstawie sporządzano od czasu do czasu syntetyczne „sprawki” (notatki

¹ Kwerenda w RGASPI została przeprowadzona przez autora w ramach realizacji projektu badawczego własnego nr NN 108224240, pt.: „Elita PPR i PZPR w latach 1944–1970”, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

² W marcu 1949 r. wydział przekształcono, w ramach ogólniejszej reorganizacji aparatu KC WKP(b), w Komisję ds. Polityki Zagranicznej Biura Politycznego KC. Od 1953 r. funkcjonował Wydział ds. Kontaktów z Zagranicznymi Partiami Komunistycznymi, zob. G. Adibekow, *Kominform i posliewojennaja Jewropa 1947–1956 gg.*, Moskwa 1994, s. 6–21.

³ Powstała natomiast książka popularnonaukowa, zob. B. Syzdek, E. Syzdek, *Cyrankiewicz. Zanim zostanie zapomniany*, Warszawa 1996.

⁴ Teczka zawiera oficjalny życiorys i kilka kwestionariuszy, zob. Archiwum Akt Nowych, Centralna Kartoteka PZPR, CK/9123, akta personalne Józefa Cyrankiewicza.

biograficzne), stanowiące coś w rodzaju kompendium wiedzy o danym działaczu. Tworzono je prawdopodobnie na potrzeby członków kierownictwa KPZR oraz najwyższych rangą pracowników aparatu partyjnego. Zawiodą się natomiast ci, którzy chcieliby poszukiwać w tych materiałach jakichś sensacji związanych z działalnością agenturalną. Omawiane teczki nie zawierają bowiem w ogóle dokumentów wytworzonych przez sowieckie służby specjalne ani też jakichkolwiek informacji na temat kontaktów polskich działaczy z tymi służbami.

Teczka Cyrankiewicza powstała formalnie z chwilą jego wstąpienia do PZPR i wejścia w skład kierownictwa tej partii (Sekretariatu i Biura Politycznego KC) w 1948 r. i była prowadzona przez ponad dwadzieścia lat. Materiały na temat czołowych działaczy PPS zbierano już jednak wcześniej. Krótkie notki biograficzne dziesięciu socjalistów umieszczono np. w opracowanym w grudniu 1946 r. *Informatorze o polskich działaczach partyjnych, państwowych i społeczno-politycznych*. Obok podstawowych danych personalnych znalazły się w nich oceny aktualnych postaw politycznych. O Cyrankiewiczu napisano wówczas m.in.: „Uzdolniony, doświadczony polityk. Od drugiej połowy 1945 r., w związku ze wzmocnieniem prawicowych elementów w PPS, przejawia wahania charakteru centrowego. Domaga się równouprawnienia PPR i PPS we wzajemnej współpracy i podziale stanowisk w państwie. Dąży do osiągnięcia przez PPS kierowniczej roli w kraju”⁵.

W teczce Cyrankiewicza znajdują się cztery zbiorcze „sprawki” (notatki biograficzne) – z maja 1949 r., grudnia 1949 r., października 1958 r. i maja 1964 r. Do niniejszej publikacji wybrano trzy ostatnie. Notatka z maja 1949 r. pokrywa się w większości z zamieszczoną poniżej „sprawką” z grudnia tegoż roku. Podstawę do opracowania publikowanych dokumentów stanowiły, jak możemy się domyślać, przede wszystkim informacje przekazane do Moskwy przez kierownictwo PPR w latach 1945–1948 oraz raporty sowieckich dyplomatów z Polski. Korzystano także z doniesień „przyjaciół” z Komunistycznej Partii Czechosłowacji. Pod notatką z 1958 r. widnieje podpis Jana Dzierżyńskiego – syna osławionego Feliksa. J. Dzierżyński (1911–1960) od 1939 r. pracował jako referent w Wydziale Kadr Kominternu, a następnie w Wydziale Informacji Międzynarodowej KC WKP(b) i jego kolejnych wcieleniach. Przez cały czas zajmował się sprawami polskimi. Stąd też możemy przypuszczać, iż był on również autorem dokumentu z 1949 r.

Pierwsza część notatki z 1949 r. zawiera krótki życiorys polityczny Cyrankiewicza do 1948 r., który nie przynosi nam żadnych nieznanych dotąd informacji biograficznych na jego temat. Pokazuje natomiast sposób sporządzania takich notatek biograficznych przez pracowników KC WKP(b) i ich stan wiedzy

⁵ Rosyjskie Państwowe Archiwum Historii Społeczno-Politycznej (Rossijskij Gosudarstwiennyj Archiw Socialno-Politiczeskoj Istorii – RGASPI), fond 17, KC WKP(b), opis 128, dzieło 63, Sprawocznik o rukowodiaszczich partijnych, gosudarstwiennyh i obszczestwiennno-politiczeskich diejatielach Polščzi, XII 1946, k. 30.

o przeszłości polskiego premiera. Widzimy, że posiadane przez nich dane nie były ścisłe. Mieli wątpliwości co do tego, czy Cyrankiewicz był sekretarzem komitetu okręgowego PPS w Krakowie czy Katowicach. Przypisywali mu działalność w rozłamowej Robotniczej Partii Polskich Socjalistów (RPPS). Tymczasem Cyrankiewicz aż do aresztowania w kwietniu 1941 r. był kierownikiem krakowskiej organizacji PPS-WRN, wchodzącej w skład Polskiego Państwa Podziemnego. RPPS powstała dopiero w kwietniu 1943 r. Odnotowując jego działalność w ruchu oporu więźniów Oświęcimia i Mauthausen, nie wspomniano w ogóle o pogłoskach dotyczących rzekomej współpracy z gestapo w Oświęcimiu, które krążyły wśród niektórych działaczy PPS⁶.

W drugiej części omawianego dokumentu opisano i oceniono taktykę polityczną Cyrankiewicza jako lidera PPS w latach 1945–1948. Stwierdzono przede wszystkim jego dążenie do zachowania silnej pozycji PPS w sojuszu z PPR, ale manifestowane w sposób bardziej umiarkowany niż w przypadku innych liderów PPS: Edwarda Osóbki-Morawskiego⁷ i Stanisława Szwalbe⁸. Socjaliści rzeczywiście starali się prowadzić swego rodzaju grę z kierownictwem PPR, w swej naiwności dwukrotnie odwołując się do mediacji ze strony Stalina. Możliwości manewru skończyły się jednak po sfałszowanych wyborach do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 r.⁹ Według relacji Lidii Ciołkoszowej Cyrankiewicz po powrocie z obozu koncentracyjnego w 1945 r. odbył zasadniczą rozmowę z innym przedwojennym socjalistą Zygmuntem Zarembą. Miał mu wówczas powiedzieć: „Sojusznicy nas zdradzili. Nie mamy innej drogi, jak oprzeć się o Rosję. Dlatego przechodzę na tamtą stronę”¹⁰.

Na potwierdzenie tezy o nielojalności Cyrankiewicza wobec PPR autor omawianej notatki przytacza jego wypowiedź podczas rozmowy z ministrem spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii Ernestem Bevinem¹¹ 27 kwietnia 1947 r. Rozmowa ta nie miała jednak charakteru poufnego, bowiem obok premiera brał w niej udział minister spraw zagranicznych Zygmunt Modzelewski¹² – komuniści cieszący się zaufaniem Moskwy¹³. Interesujące i nieodnotowane w polskich źródłach są natomiast informacje na temat kontaktów Cyrankiewicza z socjali-

⁶ R. Spalek, *Między pragmatyzmem a zdradą. Zawłaszczenie PPS w kraju (1944–1948)*, [w:] *Polska Partia Socjalistyczna. Dlaczego się nie udało?*, red. R. Spalek, Warszawa 2010, s. 209–210.

⁷ Edward Osóbka-Morawski (1909–1997) – działacz socjalistyczny, w 1943 r. współtwórca RPPS, XI 1944–VI 1947 członek Komisji Politycznej CKW PPS, VII–XII 1944 przewodniczący PKWN, XII 1944–II 1947 prezes Rady Ministrów.

⁸ Stanisław Szwalbe (1898–1996) – działacz socjalistyczny, do 1943 r. w RPPS, XI 1945–V 1948 członek Komisji Politycznej CKW PPS, V 1945–II 1947 zastępca prezydenta Krajowej Rady Narodowej.

⁹ J. Wrona, *System partyjny w Polsce 1944–1950*, Lublin 1997, s. 224–249.

¹⁰ L. Ciołkoszowa, *Spojrzenie wstecz*, Paryż 1995, s. 130.

¹¹ Ernest Bevin (1881–1951) – brytyjski polityk związany z Partią Pracy (Labour Party). W latach 1945–1951 minister spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii.

¹² Zygmunt Modzelewski (1900–1954) – działacz komunistyczny, 1945–1954 członek KC PPR/PZPR, II 1947–III 1951 minister spraw zagranicznych w rządzie Józefa Cyrankiewicza.

¹³ J. Wrona, *op. cit.*, s. 233.

stami włoskimi i czechosłowackimi oraz prób utworzenia „lewego socinformu”, czyli czegoś w rodzaju biura informacyjnego europejskich partii socjalistycznych współpracujących z komunistami.

Z notatki dowiadujemy się też o taktyce przyjętej przez Cyrankiewicza w obliczu nieuchronnego zjednoczenia PPS z PPR, co oznaczało w praktyce wcielenie socjalistów do partii komunistycznej. Kierując się swoiście pojmowanym „realizmem”, przeprowadzał czystkę w swojej partii i deklarował całkowite zerwanie z tradycją przedwojennej PPS, aby zdobyć zaufanie kierownictwa PPR. Jego głównym celem stało się w tej sytuacji wprowadzenie „głównego jądra działaczy PPS” na stanowiska kierownicze w PZPR, aby uchronić ich przed ewentualnymi represjami i przetrwać trudny okres. Ten cel sformułował w poufnej rozmowie z bliskimi współpracownikami – sekretarzami Centralnego Komitetu Wykonawczego (CKW) PPS: Tadeuszem Ćwikiem¹⁴ i Włodzimierzem Reczkiem¹⁵. Jeden z nich musiał być zatem informatorem sowieckiej ambasady.

W drugiej notatce, z października 1958 r., zwrócono uwagę przede wszystkim na dużą rolę Cyrankiewicza w procesie przemian politycznych w Polsce w 1956 r. Przypisywano mu liczne wypowiedzi antysowieckie. Co ciekawe, korzystano przy tym z „doniesień czechosłowackich przyjaciół”. Trudno je jednak zweryfikować, a zwłaszcza fakt rzekomej wyprawy polskiego premiera incognito do Austrii. Te informacje i opinie wywierały oczywiście wpływ na stosunek sowieckiego kierownictwa do interesującego nas polityka. Latem 1957 r. Nikita Chruszczow w nieoficjalnej rozmowie z Władysławem Gomułką nazwał Cyrankiewicza wprost „wrogiem Związku Sowieckiego”¹⁶.

Ostatni dokument, z maja 1964 r., przynosi nam nowe informacje na temat ówczesnej postawy politycznej Cyrankiewicza oraz rozgrywek w elicie władzy PRL na początku lat sześćdziesiątych. Wyłania się z niego obraz premiera lawirującego między grupą „gomułowców”, czyli wiernych stronników Gomułki, a frakcją „Puławian”, krytyczną wobec polityki prowadzonej wtedy przez I sekretarza KC. Dowiadujemy się, że Cyrankiewicz wraz Edwardem Ochabem¹⁷ próbował bronić zmuszonego do odejścia z kierownictwa PZPR lidera „Puławian” Romana Zambrowskiego¹⁸, a także jego zwolennika Władysława

¹⁴ Tadeusz Ćwik (1899–1968) – działacz KPP, uczestnik wojny domowej w Hiszpanii, w 1941 r. wstąpił do PPS na terenie W. Brytanii, po powrocie do kraju od 16 IV 1947 r. sekretarz CKW PPS.

¹⁵ Włodzimierz Reczek (1911–2004) – działacz socjalistyczny, jeden z najbliższych współpracowników Cyrankiewicza. W latach trzydziestych członek OM TUR i ZNMS w Krakowie. XI 1945–XII 1948 sekretarz Centralnego Komitetu Wykonawczego PPS. W latach 1948–1972 członek Komitetu Centralnego PZPR.

¹⁶ *Nieznana rozmowa Władysława Gomułki z Nikitą S. Chruszczowem*, oprac. A. Werblan, „Dziś” 1993, nr 5, s. 81–83.

¹⁷ Edward Ochab (1906–1989) – działacz komunistyczny, funkcjonariusz KPP, oficer polityczny WP, XII 1948–III 1954 zastępca członka Biura Politycznego KC PZPR, III 1954–VII 1968 członek Biura Politycznego KC PZPR, V 1950–V 1957 i I 1960–XI 1964 sekretarz KC PZPR, III 1956–X 1956 I sekretarz KC.

¹⁸ Roman Zambrowski (1909–1977) – działacz KZMP od 1924 r., oficer polityczny WP, V 1945–VII 1963 członek Biura Politycznego KC PPR/PZPR, IV 1945–IX 1948 kierownik Sekretariatu KC PPR, XII 1948–III 1954 i X 1956–VII 1963 sekretarz KC PZPR, od 1956 r. przywódca frakcji „Puławian”.

Matwina¹⁹. Tego typu informacji nie znajdziemy w protokołach posiedzeń Biura Politycznego ani innych dokumentach partyjnych. Stanowią one natomiast potwierdzenie relacji i wspomnień działaczy PZPR²⁰.

Poniżej zamieszczono przetłumaczone z języka rosyjskiego trzy notatki biograficzne znajdujące się w omawianej teczce personalnej Józefa Cyrankiewicza. Notatkę z grudnia 1949 r. opublikowano w całości. W notatkach z 1958 i 1964 r. pominięto natomiast początkowe fragmenty, zawierające podstawowe dane biograficzne, które są niemal identyczne z dokumentem z 1949 r.

¹⁹ Władysław Matwin (1916–2012) – działacz KZMP w latach trzydziestych, XII 1948–VI 1964 członek KC PZPR, I 1955–XI 1963 sekretarz KC PZPR.

²⁰ Zob. np. R. Zambrowski, *Dziennik*, „Krytyka” 1980, nr 6, s. 65. Na temat okoliczności usunięcia Zambrowskiego z kierownictwa PZPR zob. M. Szumiło, *Roman Zambrowski (1909–1977) – kariera „zawodowego” komunisty*, [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury–ludzie–dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin–Radzyń Podlaski 2012, s. 420–421.

Dokument 1CYRANKIEWICZ JÓZEF

Członek Biura Politycznego i sekretarz KC
Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

Józef Cyrankiewicz urodził się w 1911 r. w mieście Tarnów (Polska). Narodowość – Polak. Z zawodu dziennikarz. Ukończył wydział prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Członek Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej od grudnia 1948 r. Wcześniej był członkiem Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS).

W trakcie nauki w krakowskim uniwersytecie działał w Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej i w Organizacji Młodzieżowej Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych (OM TUR), działających pod kierunkiem PPS. Był przewodniczącym studenckiego Związku Pacyfistów.

1935–1939 r.r. – sekretarz komitetu okręgowego PPS w Krakowie (według innych danych – w Katowicach). Jednocześnie zajmował się działalnością publicystyczną, pracował w krakowskim organie PPS „Naprzód”.

We wrześniu 1939 r. służył w polskiej armii jako oficer artylerii. Wziął udział w walkach przeciwko wojskom niemieckim; był wzięty do niewoli, ale wkrótce uciekł i wrócił do Krakowa.

Od 1940 do 1941 r. prowadził kierowniczą działalność konspiracyjną w RPPS (Robotnicza Partia Polskich Socjalistów – lewe skrzydło PPS) w Krakowie.

W 1941 r. został aresztowany przez Niemców i zamknięty w wojskowym więzieniu Montelupich, następnie przeniesiony do obozu koncentracyjnego Oświęcim, a w styczniu 1945 r. – do obozu koncentracyjnego Mauthausen. Zgodnie z informacjami polskiej prasy, wchodził w skład kierownictwa podziemnych organizacji ruchu oporu więźniów Oświęcimia i Mauthausen oraz współpracował z komunistami. Został uwolniony z obozu przez wojska anglo-amerykańskie w maju 1945 r.

W czerwcu 1945 r. został wybrany na sekretarza generalnego CKW PPS i dokooptowany do składu członków Krajowej Rady Narodowej. Stanowisko sekretarza generalnego CKW PPS zajmował do grudnia 1948 r.

W lutym 1946 r. został wybrany na przewodniczącego zarządu głównego polskiego towarzystwa byłych więźniów politycznych hitlerowskich obozów koncentracyjnych i więzień.

W maju 1946 r. uczestniczył na czele delegacji PPS w międzynarodowej konferencji partii socjalistycznych w Londynie.

Od grudnia 1946 r. do lutego 1947 r. – minister bez teki w polskim rządzie. W styczniu 1947 r. wybrany posłem do Sejmu Ustawodawczego.

Od lutego 1947 r. do dziś – premier Rzeczypospolitej Polskiej.

W 1947 r. na II międzynarodowym kongresie więźniów faszystwu został wybrany sekretarzem generalnym Komitetu Wykonawczego Międzynarodowej Federacji Byłych Więźniów Politycznych Faszystwu (FIAPP)²¹, jednak w praktycznej działalności Federacji nie bierze udziału.

Na zjeździe zjednoczeniowym PPR i PPS w grudniu 1948 r. wybrany członkiem KC Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, a na plenum Komitetu Centralnego – członkiem Biura Politycznego, Biura Organizacyjnego i sekretarzem KC PZPR.

Zajmując stanowisko sekretarza generalnego CKW PPS, Cyrankiewicz prowadził politykę, ukierunkowaną na osłabienie Polskiej Partii Robotniczej i zapewnienie kierowniczej roli PPS w kraju. Jednak, w przeciwieństwie do innych liderów PPS (Osóbki-Morawskiego i Szwalbego),

²¹ Międzynarodowa Federacja Byłych Więźniów Politycznych Niemieckich Obozów Koncentracyjnych (Fédération Internationale des Anciens Prisonniers Politiques des Camps de Concentration Allemands – FIAP-PCCA) została utworzona w lutym 1946 r. na Międzynarodowym Kongresie Byłych Więźniów Politycznych w Warszawie. Drugi kongres FIAPP odbył się w Paryżu w kwietniu 1947 r.

biorąc pod uwagę sytuację wewnętrzną i międzynarodową, prowadził tę politykę z dużą ostrożnością, wypowiadając się w oficjalnych wystąpieniach za ustanowieniem ścisłej przyjaźni i sojuszu między Polską i ZSRR i za umocnieniem współpracy PPS i PPR.

Wiosną 1947 r. podczas spotkania z angielskim ministrem spraw zagranicznych Bevinem Cyrankiewicz obiecał jemu, „że Polska będzie prowadzić politykę niezależną od ZSRR” i „że PPS nie zjednoczy się z PPR i będzie prowadzić kurs na zbliżenie z angielskimi lejburzystami”.

Na posiedzeniu komisji politycznej CKW PPS 20 października 1947 r. on negatywnie ocenił utworzenie Biura Informacyjnego partii komunistycznych i robotniczych, zaznaczając, że „dla PPR udział w Biurze Informacyjnym 9 partii komunistycznych stwarza dodatkowe trudności”, które należy wykorzystać dla umocnienia pozycji PPS. Na tymże posiedzeniu Cyrankiewicz poinformował, że miał spotkanie z Nenni²², Basso²³ i Fierlingerem²⁴, przed którymi postawił kwestię założenia międzynarodowej gazety lewych socjalistów, która podtrzymywałaby jednolity front z komunistami. Jednocześnie on oznajmił o konieczności „nie tracić kontaktów z liderami prawych partii socjalistycznych, szczególnie z angielskimi lejburzystami”, żeby oni zrozumieli, że PPS „w żadnym wypadku nie zamierza występować przeciwko lejburzystom”.

Po upadku swoich planów dotyczących stworzenia „lewego socinformu” i usiłowań obrony w rozmowach z PPR swojej linii w kwestiach rozwoju polskiej ekonomiki kierownictwo PPS w lutym–marcu 1948 r. oznajmiło o swojej zgodzie na organizacyjne zjednoczenie PPS i PPR. Cyrankiewicz i jego stronnicy liczyli przy tym na to, że wezmą sprawę zjednoczenia obu partii w swoje ręce, zachowają podstawowe kadry PPS i wprowadzą na kierownicze stanowiska w zjednoczonej partii główne jądro kierownictwa PPS. W poufnej rozmowie z działaczami PPS Ćwikiem i Reczkiem, która miała miejsce w końcu lutego 1948 r., Cyrankiewicz stwierdził: „Nic strasznego się nie stanie, kiedy do PPR wleje się ogromna masa PPSowców, ich uda się dzięki temu zachować, a potem zacząć działać od wewnątrz w zjednoczonej partii”.

Formalnie zgadzając się z żądaniem PPR przeprowadzenia w PPS czystki elementów prawicowych, Cyrankiewicz, zgodnie z przyjętą przez kierownictwo PPS taktyką, w okresie przygotowań do zjazdu zjednoczeniowego partii robotniczych, koncentrował wszystkie swoje wysiłki na polityce utrudniania czystki w PPS.

We wrześniu 1948 r. Cyrankiewicz jeszcze zachował nadzieję, że jemu uda się zająć stanowisko sekretarza generalnego zjednoczonej partii i że będzie mógł odgrywać decydującą rolę w kierownictwie zjednoczonej partii robotniczej. Kiedy stało się jasne, że i te jego rachuby zakończyły się fiaskiem, Cyrankiewicz, w celu zachowania stanowiska premiera i wpływów w partii, postanowił zrezygnować ze swoich planów sparaliżowania czystki w PPS, zaczął szukać zaufania w kierownictwie PPR.

1 grudnia 1949 r.

²² Pietro Nenni (1891–1980) – włoski działacz socjalistyczny. W okresie rządów Mussoliniego przebywał na emigracji we Francji. Od 1945 r. sekretarz Włoskiej Partii Socjalistycznej. W latach 1945–1947 z ramienia tego ugrupowania zasiadał w rządzie Alcide De Gasperiego jako wicepremier, a następnie minister spraw zagranicznych.

²³ Lelio Basso (1903–1978) – włoski działacz socjalistyczny i dziennikarz. W latach II wojny światowej jeden z liderów włoskiego lewicowego ruchu oporu wobec reżimu Mussoliniego. W latach 1947–1949 sekretarz Włoskiej Partii Socjalistycznej.

²⁴ Zdenek Fierlinger (1891–1976) – czeskosłowacki polityk socjaldemokratyczny. Zwolennik ścisłej współpracy z komunistami. W latach 1945–1946 premier rządu czeskosłowackiego. W latach 1948–1966 członek kierownictwa Komunistycznej Partii Czechosłowacji.

Dokument 2CYRANKIEWICZ JÓZEF

Członek Biura Politycznego KC PZPR, prezes Rady Ministrów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

[...]

Od 1948 r. – członek KC i Biura Politycznego KC PZPR. W latach 1949–1955 był także członkiem Biura Organizacyjnego i sekretarzem KC Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

1952–1954 r.r. – zastępca prezesa Rady Ministrów PRL. W latach 1952–1955 był przewodniczącym Zarządu Głównego Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej.

Od marca 1954 r. – prezes Rady Ministrów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. W 1954 r. w związku z dziesięcioleciem Polski Ludowej odznaczony orderem „Budowniczego Polski Ludowej”.

Wielokrotnie przyjeżdżał do ZSRR. W lutym 1956 r. był obecny na XX Zjeździe KPZR, w listopadzie tegoż roku przyjeżdżał do ZSRR w składzie delegacji KC PZPR i rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

W czerwcu 1957 r. przewodniczył partyjno-rządowej delegacji w NRD, we wrześniu był w składzie delegacji w Jugosławii.

W listopadzie 1957 r. w składzie delegacji PRL uczestniczył w obchodach 40. rocznicy Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej, wziął udział w naradzie partii komunistycznych i robotniczych.

W maju 1958 r. został przyjęty przez tow. N. S. Chruszczowa.

Od drugiej połowy 1945 r., w związku z umocnieniem prawych elementów w PPS, przejawiał wahania centrowego charakteru. Wypowiadał się za współpracą z PPR, ale warunkował tę współpracę wymogiem „równouprawnienia” PPS i PPR w podziale kierowniczych stanowisk państwowych i społecznych.

W tym czasie odnosił się negatywnie do idei organizacyjnego zjednoczenia PPR i PPS. Na ostatnim kongresie PPS (grudzień 1947 r.) stwierdził, że PPS powinna iść swoją drogą, a nie być „odbitym światłem PPR”. Po zjednoczeniu PPS i PPR i powstaniu PZPR Cyrankiewicz skonsolidował wokół siebie byłych działaczy PPS-owskich, dążąc do wysunięcia ich na stanowiska kierownicze w PZPR i w państwie. Według oświadczeń licznych pracowników partyjnych PZPR Cyrankiewicz jawi się jako jeden z głównych organizatorów tak zwanego polskiego Października. W okresie najostrejszej sytuacji politycznej w Polsce (1956–1957) Cyrankiewicz przejawiał nastroje antysowieckie. W kwietniu 1957 r. w czasie oficjalnej podróży po krajach Wschodu Cyrankiewicz w swoich wystąpieniach na wszelkie sposoby uchylał się od potępienia agresywnej polityki USA, anglo-francuskiej interwencji w Egipcie i kontrewolucyjnego buntu na Węgrzech. Mówiąc o historycznym rozwoju Polski, Cyrankiewicz niejednokrotnie szczególnie podkreślał fakt, że Polska w ciągu długiego okresu doznawała ucisku ze strony Rosji i przemilczał przy tym rolę Związku Sowieckiego w wyzwoleniu ludu polskiego od faszystów i w powojennym rozwoju PRL.

Antysowieckich wypowiedzi dopuszczał się Cyrankiewicz także w trakcie oficjalnej wizyty w Czechosłowacji w maju 1957 r. w rozmowach z członkami czechosłowackiego kierownictwa t.t. P. Dawidem²⁵, R. Strechajem²⁶ i innymi.

²⁵ Pavel David (1899–1970) – członek Prezydium Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Czechosłowacji.

²⁶ Rudolf Strechaj (1914–1962) – słowacki polityk komunistyczny. Członek Prezydium KC KPCz. W latach 1953–1960 wiceprzewodniczący Zespołu Pełnomocników (formalnie autonomicznego rządu Słowacji).

Cyrankiewicz okazał się jednym z inspiratorów nacjonalistycznej kampanii, prowadzonej w kraju pod hasłem „suwerenność i niezależność” Polski.

Według doniesień czechosłowackich przyjaciół na początku sierpnia b.r. incognito przejeżdżał przez Czechosłowację do Austrii i z powrotem. W Wiedniu Cyrankiewicz spotykał się z Heinrichem Dürmayerem²⁷, który był w latach 1945–1947 naczelnikiem policji politycznej Austrii.

W obecnym czasie, pod wpływem utrwalającej się sytuacji politycznej w kraju i w całym obozie socjalistycznym, Cyrankiewicz usiłuje na zewnątrz prezentować się jako przyjaciel ZSRR i zwolennik jedności krajów obozu socjalistycznego.

Październik 1958 r.

J. Dzierżyński

²⁷ Właściwie Heinz Dürmayer – austriacki działacz lewicowy, uczestnik wojny domowej w Hiszpanii 1936–1939, więzień obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, brał udział w obozowym ruchu oporu razem z Cyrankiewiczem. W 1945 r. pierwszy komendant policji w Wiedniu, następnie prowadził własną kancelarię adwokacką. Po 1956 r. odwiedzał Cyrankiewicza w Polsce. Zob. B. Puchalska, *Było to tak... (Rozmowy z Juliuszem Hibnerem)*, „Zeszyty Historyczne” 1998, z. 124, s. 147–148, 169.

Dokument 3CYRANKIEWICZ JÓZEF

Członek Biura Politycznego KC PZPR
Prezes Rady Ministrów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

[...]

Zdaniem ambasady ZSRR w PRL w kierownictwie PZPR słabo znają kadry szczebla wojewódzkiego i powiatowego, zasługujące na awans. Znany wpływ na rozstawienie kadr wywiera jeszcze była przynależność tych lub innych działaczy do różnych partii i nurtów wewnątrz nich. Przejawia się to w szczególności w tym, że Cyrankiewicz dąży do skupienia wokół siebie ludzi, znanych z byłej działalności w PPS i oddanych mu osobiście. W aparacie państwowym na stanowiskach ministrów, wiceministrów, dyrektorów zarządów znajduje się wielu byłych członków PPS.

W świetle wypowiedzi niektórych działaczy partyjnych w Biurze Politycznym KC PZPR nie ma pełnej jedności. Dobrymi przyjaciółmi tow. Gomułki są t.t. Kliszko²⁸, Loga-Sowiński²⁹, Gierek, a grupa, do której należą Cyrankiewicz, Rapacki³⁰, Spychalski³¹, częstokroć waha się i popiera t. Gomułkę tylko na zewnątrz.

Przy rozpatrywaniu (w lipcu 1963 r.) w Biurze Politycznym sprawy R. Zambrowskiego – Cyrankiewicz i Ochab lawirowali – mówili, że odejście Zambrowskiego – to duża strata dla partii, że komuniści tego nie rozumieją i ocenią to jako rozprawę z przedstawicielami określonej narodowości, wzywali do przemyślenia sprawy i rozstrzygnięcia jej w inny sposób.

Rozstrzygając na XIV plenum KC PZPR w listopadzie 1963 r. sprawę stronnika Zambrowskiego Matwina, pod wpływem grupy Cyrankiewicza postanowiono zostawić go w składzie KC PZPR.

Podczas jednego ze spotkań tow. Kruczek³² (I sekretarz Rzeszowskiego KW PZPR) powiedział o Cyrankiewiczu: „nasz premier to duże ustępstwo i ustalony kompromis. Wszyscy wiedzą, że on wielki wielbiciel kobiet, żyje dla własnej przyjemności i problemami rządu szczególnie się nie trudzi. Tym niemniej pozostaje na stanowisku prezesa Rady Ministrów PRL. Mówią, że on potrzebny dla Zachodu”, z ironią stwierdził Kruczek.

8 V 1964 r.

²⁸ Zenon Kliszko (1908–1989) – działacz KPP i podziemnej PPR, od 1945 r. w aparacie KC PPR, I 1957–XII 1970 sekretarz KC PZPR, III 1959–XII 1970 członek Biura Politycznego KC PZPR.

²⁹ Ignacy Loga-Sowiński (1914–1992) – działacz komunistyczny, od jesieni 1943 r. członek KC PPR, X 1956–II 1971 członek Biura Politycznego KC PZPR, XI 1956–I 1971 przewodniczący Centralnej Rady Związków Zawodowych (CRZZ).

³⁰ Adam Rapacki (1909–1970) – działacz PPS od 1945 r., XII 1948–XI 1968 członek Biura Politycznego KC PZPR, IV 1956–XII 1968 minister spraw zagranicznych PRL.

³¹ Marian Spychalski (1906–1980) – działacz komunistyczny, członek KPP od 1931 r., w PPR od 1942 r., V 1945–XI 1949 i III 1959–XII 1970 członek Biura Politycznego KC PPR/PZPR, XI 1956–IV 1968 minister obrony narodowej PRL.

³² Władysław Kruczek (1910–2003) – działacz komunistyczny, od 1945 r. pracownik aparatu partyjnego PPR/PZPR, XII 1956–I 1971 I sekretarz KW PZPR w Rzeszowie, zaliczany do tzw. frakcji partyzanckiej.